

PAPER DETAILS

TITLE: MERYEM SURESİ 57. ÂYET BAGLAMINDA HZ. IDRÎS'İN (AS) GÖGE
YÜKSELTİLMESİYLE İLGİLİ RIVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

AUTHORS: Abdurrahim KAPLAN

PAGES: 63-83

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1174110>

Meryem Suresi 57. Âyet Bağlamında Hz. İdrîs'in (as) Göğe Yükseltilmesiyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

The Evaluation of Rumours about Idris's Ascending to the Sky in the Context of 57. Verses of Mary Surah

Abdurrahim KAPLAN^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
e-Posta: nureyn47@hotmail.com , <https://orcid.org/0000-0002-6259-0726>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	17.04.2020
Kabul Tarihi:	09.06.2020
Yayın Tarihi:	29.06.2020

Özet

Allah, tevhid inancını hâkim kılmak için tarihin her döneminde elçiler göndermiştir. Bu elçilerin bazılarına sahife, bazılarına kitap göndermiş bazılarına da önceki şeriatleri devam ettirme sorumluluğunu yüklemiştir. Her peygambere verdiği mucize ve meziyet farklı olmuştur. Kur'an'da bazı peygamberlerden çok söz ettiği gibi bazılarından ise daha öz söz etmiştir. Kendisinden az olarak bahsedilen peygamberlerden biri de Hz. İdrîs'tir. Kur'an, Hz. İdrîs'ten (as) iki yerde bahsetmektedir. Onu siddik ve sabırlı olarak nitelendirmektedir. Kur'an'da Hz. İdrîs'in yüce bir makama yükseltildiğinin haber verilmesi müfessirlerce merak konusu olmuştur. Müfessirler tarih boyunca konunun anlaşılması için farklı görüşlerde bulunmuş ancak ortak görüş üzerinde mutabık kalamamıştır. Bununla beraber konuyla ilgili nakledilen birçok rivayet, meseleyi içinden çıkılmaz bir duruma getirmiştir. Alimlerin cevap bulmaya çalıştıkları soru Allah'ın Hz. İdrîs'e verdiği üstün makamın ne olduğu veya ne şekilde gerçekleştiğidir. İlk Dönem müfessirl rinin büyük bir kısmı Hz. İdrîs'e verilen üstün makamın ruhen ve beden en göğe yükseltilmesi şeklinde gerçekleştiğini savunmakla beraber yükseltildiği semanın kaçınıcı kat olduğu ile ilgili ortak görüşe de sahip değ illerdir. Yükseltildiği yerin dördüncü veya altıncı kat sema olduğunu iddia edenler kadar cennete yükseltildiğini söyleyenler de vardır. Çok az bir kısmı ise Allah onu kavminin şerrinden korumak için yükseltmiştir şeklinde görüş ortaya koymaktadır. İlk dönem müfessirlerinin büyük bir kısmı Matûrîdî gibi birkaç müfessir hariç onun yüce bir makama yükseltilmesini Hz. İsa'nın re'f edilme hadisesine benzetmektedir. Bir kısım müfessir ise Hz. İdrîs'in semaya yükseltilmesini Hz. Peygamber'in mi'racta onunla karşılaşması hâdisesine dayandırmaktadır.

H z. İdrîs'in ruhen ve beden en semaya yükseltildiği görüşünü kabul etmeyen müfessirlerin bir kısmı üstün makama yüceltilmesini, ulvî ve manevî bir makam olarak değerlendirirken bir kısmı ise otuz sahife, peygamberlik ve farklı konularda ilim sahibi olma gibi ona verilen birçok nimeti üstün bir makama yüceltilmesi olarak görmektedir. Anlayabildiğimiz kadarıyla İslâm düşünce tarihinin en karmaşık konularından biri re'f edilme (semaya yükseltilme) hâdisesidir. Bu meselede nihâi bir sonuca varacağımızı iddia etmemiz söz konusu değildir. H z. İdrîs'in üstün bir makama yüceltilmesinin ne anlam ifade ettiği husûsu ve müfessirlerin bu konudaki görüşleri bizde merak uyandırmış ve bu merak, bizi bu minvalde bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Acizane bu çalışmamızdaki temel hedefimiz, "Biz onu yüce bir yere yükselttik" sözünden neyin kastedildiğini anlamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Hz. İdrîs, Yükseltilme, Rivayet.

Giriş

Allah, insanı ilahî emirlerden sorumlu tutmadan evvel kendisine peygamber gönderir. Kur'an'da "*Andolsun ki biz, Allah'a kulluk edin ve Tâğût'tan sakının diye her ümmete bir peygamber gönderdik*" (en-Nahl, 16/36) şeklinde geçtiği üzere ümmetlerin tevhid inancıyla tanışması için her dönemde peygamberler göndermiştir. Kur'an, geçmiş milletlerin hayatlarından bahsederken onlara gönderilmiş elçilerden de bahsetmiştir. Bu elçilerin ön plana çıkan yönlerini de üsve-i hasene olarak insanlara göstermiştir. Her peygamberi ön plana çıkaran husûs, o dönemin toplum yapısına paralel olarak sunulmuştur. Peygamberlerin bu yönleri, gerçek elçiler olduklarını ispat eden harikulade olaylar¹ olabildiği gibi üstün ahlak ve meziyetler de olabilmektedir.² Her peygamber gibi Hz. İdris de (as) Allah'ı hoşnut eden bütün davranışları sergilemiş, nitekim onun bu yönü, Allah tarafından "sıddîk" ünvanıyla övülmüştür. Hz. İdris'in övülen diğer bir yönü de sabredenlerden olmasıdır (el-Enbiyâ, 21/85-86). Bütün peygamberlere yüklenen ana vazife tebliğdir. Bu görevi yüklenmiş hiçbir peygamberin görevinde kusurlu olması düşünülemez.³ Ancak neredeyse hemen her peygamber adına rencide edici kıssalar, hikâyeler ve israilî rivayetler uydurulmuştur. Hz. İdris de bu iftiralarından nasiplenmiş peygamberlerden biridir. Hz. İsa gibi semaya yükseltildiği iddiası "*Onu üstün bir makama yücelttik*" (Meryem, 19/57) âyeti ile ilgili nakil ve rivayetlere dayandırılmaktadır. Sahabe, tabiün ve müfessirlerin birçoğunun bu konudaki görüşü birbirinden farklıdır. Hz. İdris'in ruhen ve bedenî semaya yükseltildiğini savunanlar olduğu gibi bunun manevî bir şeref ve yüceltme olduğunu savunanlar da vardır.

1. HZ. İDRİS'İN (as) HAYATI

Kur'an-ı Kerim'de ismi doğrudan iki defa geçen Hz. İdris'in, sıddîk ve sabırlı olduğu ifade edilmektedir (Meryem, 19/56; el-Enbiyâ, 21/85). Birçok tarihçi ve müfessir asıl adının "أحنوخ" "Ahnuh" olduğunu, soyunun Ahnuh b. Yâred b. Mahlelîl b. Keynân b. Anuş b. Şî't'e (as) dayandığını söylemektedir.⁴ Kitab-ı Mukaddes'te ise onun, Hz. Nuh'un (as) babasının dedesi olarak bilinen "Hanok" olduğu şeklinde görüşler vardır. Tevrât'ta Hanok ile ilgili bölümün mevcudiyeti, bu ismin, Hz. İdris olduğuna işaret olarak kabul edilmektedir. Tevrât'ta "Hanok toplam 365 yıl yaşadı. Tanrı yolunda yürüdü, sonra ortadan kayboldu, çünkü Tanrı onu yanına almıştı" (Tekvin, 5/23-24). Tevrat, ayrıca Hanok'un adına bir şehrin inşa edildiğini (Tekvin, 4/17), ömrünü ibadetle geçirdiğini, ölmediğini, Yerd'in oğlu Metuşlah'ın babası ve insan ırkının da yedinci nesli olduğunu haber verir (bk. Tekvin, 5,18, 21, 23). Felek ilmini ilk icât eden Hanok, insanları Tanrıya ibadet etmeye, oruç tutup, sadaka vermeye davet etmiştir. Ayrıca insanı günaha sürükleyecek birçok davranışı yasaklayarak tütsüler yakılmasını, kurban kesilmesini de emretmiştir.⁵

Tevrât'ta Hanok ile ilgili yer alan bölümde, bu ismin, Hz. İdris'in olduğuna dair işaretler olduğu kabul edilmektedir. Ancak bir kısım araştırmacı, onun Hz. Nuh'tan önce yaşamadığını

¹ Halil İbrahim Bulut, *Kur'an-ı Kerim'de Mucize ve Peygamber*, (İstanbul: Rağbet yayınları, 2000), 13.

² Fahrettin Yıldız, *Kur'an Aydınlığında Hayatı Doğru Yaşamak*, (İstanbul: İşaret Yayınları, ts.), 96.

³ Süleyman Kaya, *Kur'an'da İmtihan*, (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 72.

⁴ Makdisi, Mutaahhar b. Tâhir, *el-Bed' ve't-târîh*, (Kahire: Mektebetu's-Sekâfâtü'd-Diniyye, ts.) 3: 11.

⁵ Gregory, *Ebû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, (Ankara: TTK. Basım Evi, 1987), 1: 72.

ve İsrailoğulları döneminde yaşamış bir peygamber olduğunu ileri sürmektedir.⁶ Bununla beraber Hz. İdris'e gönderilen sahifelerin Süryanice olduğu, besmelenin ilk defa ona indiği ve ebced ilminin de ilk defa ona verildiğine dair rivayetler bulunmaktadır.⁷ Bütün bunlar Hz. İdris'in İsrailoğulları döneminde yaşamış bir peygamber olmadığını göstermektedir.

Eski Mısır Medeniyeti üzerinde çalışma yapan bir kısım araştırmacı ise İdris isminin eski Mısır dinindeki 'Oziris' kelimesinin tıpkı Yahya 'Yuhanna' ve Elyesa 'Elyuşa' gibi Arapçalaşmış biçimleri olduğunu söylemişlerdir.⁸ Eski Mısır teolojisinde Kral Toth, Yunan mitolosinde Hermes, Budizm'de Buddâ, Zerdüştilikte Hoşeng, İslam medeniyetinde ise İdris olarak bilinen⁹ ve Mitoloji kahramanı olarak tanıtılan Hermes veya Oziris (İdris peygamber), göğe çıkmış ve orada muhteşem bir tahta yerleşmiştir.¹⁰ Yunan mitolojisinde Hermes olarak kabul edilen Hz. İdris'in aktarılan kıssası, Nuh tufanı öncesine kadar uzanmaktadır. Bu hikâye önce Mısır'a daha sonra Yunanistan'a oradan da Hint ve Çin'e kadar yayılır.¹¹ Hermes kelimesinin Süryaniceden gelen alim manasına geldiğini iddia edenler kadar aslının Hürmüz veya Hermez olabileceğini söyleyenler de mevcuttur. Hermes'i, Sabîlerin peygamberleri olarak görmeleri sebebiyle bu kelimenin Hermeze dönüştürüldüğünü savunanlar da mevcuttur. Sâbî kelimesinin ise Sâbî 'den (oğul/çocuk) türediği ve bunun da Hermes'in veya İdris'in oğlu Metuşelah'ın oğlunun adı olduğu da gelen rivayetler arasındadır.¹² Hermes ve Mısırlı Tanrı Toth ay tanrısı kabul edilir nitekim ikisinin festivalleri aynı günde kutlanmaktadır.¹³ İdris olduğu varsayılan Kral Toth, aritmetik, cebir geometri gibi birçok ilmin kurucusu olarak tanıtılmaktadır.¹⁴ Kadim kaynaklara göre Hermes-Toth simyacılık, büyü, astronomi ve tıpta rol oynayan önemli bir bilim adamıdır.¹⁵ Nitekim Hermes-Toth İdris peygamberle özdeşleştirilir.

Hz. İdris'in, Hz. Âdem (as) ve Hz. Şit'ten (as) sonra kendisine 30 sahife verilen üçüncü peygamber olduğu nakledilmektedir. Hz. İdris'in 480 yaşında iken kendisine peygamberlik vazifesi verildiği, 120 yıl boyunca halkını tevhid inancına davet ettiği ancak halkının kendisine inanmayıp helak olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.¹⁶ Hz. İdris, ilk defa kalemle yazı yazan,¹⁷ ilk defa elbise dikip giyen,¹⁸ ilk defa yıldızlar ve hesap ilmini gözden geçiren şahıs

⁶ İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Ali Şirî, (Beyrut: Dâru İhyâ et-türâsi'l Arabî, 1977), 1: 236.

⁷ İbn Hişâm Abdülmelik, *et-Ticân fi Muluki Himyer*, (Yemen: Merkez Dirasât ve'l-İbhâs, 1348), 1: 30.

⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zilali'l-Kur'ân*, trc. İ. Hakkı Şengüler, M. Emin Saraç, Bekir Karlığa (İstanbul, Hikmet Yayınları, ts.), 9: 520.

⁹ Sait, Yılmaz, *Üç Kere Büyük Hermes (İdris Peygamber)*, 2.

https://www.academia.edu/37554926/%C3%9C%C3%A7_kere_b%C3%BCy%C3%BCk_Hermes_%C4%B0dris_peygamber

¹⁰ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, tsz.), 105.

¹¹ Sait, Yılmaz, *Üç Kere Büyük Hermes (İdris Peygamber)*, 3.

¹² Mahmud Erol Kılıç, "Hermes", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul TDV Yayınları, 1998), 17: 228.

¹³ Sibel Özbudun, *Hermes'ten İdris'e Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri*, (Ankara: Ütopya yayınları, 2004), 107.

¹⁴ Eflatun, *Phaidros*, çev. Hamdi Akverdi, (İstanbul: Maarif Matbaası, 1943), 26.

¹⁵ Hermes, *Metinler ve Çalışmalar*, çev. Engin Emir, (İzmir: Ege Meta Yayınları, 2006), 11.

¹⁶ El-Kelbi, Ebû Munzir Hişâm b. Muhammed, *Kitâbü'l-Eşnâm*, thk. Ahmed Zeki Paşa, (Kahire, Daru'l-Kütübî'l-Misriyye, 2000), 1: 53.

¹⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 1: 111.

¹⁸ Kırmânî, Ebû'l-Kâsım Burhânüddin Mahmûd b. Hamza b. Nasr, *Ğarâibü't-tefsîr ve 'acâibü't-te'vîl*, (Beyrut: Daru'l-Kible, ts.), 2: 700.

olarak tanınmaktadır.¹⁹ Ayrıca aritmetik ve kimya üzerine ilk incelemeyi yapan, ilk defa evler inşa eden, ölçü ve tartıyı ilk bulan kişi olarak da bilinmektedir.²⁰

Tarih ve tefsir kaynaklarının çoğunda peygamberler ile ilgili bilgilerin temininde isrâiliyyât türü /Kitab-ı Mukaddes kaynaklı rivayetlere başvurulmuştur. Her peygamber hakkında olduğu gibi Hz. İdris ile ilgili de birçok isrâilî rivayetler nakledilmiştir. Bir kısım müellif bunları eserine alırken bir kısmı ise bu tarz bilgilere itimat etmemiştir. Hz. İdris'in göğe yükseltilmesini konu alan ve ilginç olarak gördüğümüz isrâilî rivayet şöyle anlatılmaktadır: "Hz. İdris'in bir günde işlediği ameli, bütün insanların ameline eş değerdi. Onun bu yönünü fark eden ölüm meleği Hz. İdris'i sever ve kendisiyle dost olmak için Allah'tan müsaade ister. Allah, ölüm meleğininin İdris (as) ile dost olmasına izin verir. Ölüm meleği insan suretinde yeryüzüne iner ve İdris (as) ile arkadaş olur. İdris (as), arkadaşlık yaptığı kişinin ölüm meleği olduğunu öğrenince ondan bir ricada bulunur. Ölüm meleği, ricasını sorar. O da ölümü bir lahza tadıp tekrar diriltilmek istediğini söyler. Ölüm meleği, arkadaşının bu talebini geri çevirmez ve onun canını bir saatliğine alır ve tekrar geri verir. Ölüm meleği arkadaşı İdris'e (as) neler yaşadığını sorar o ise çok zorlandığını ve ölümün zahmetli bir durum olduğunu söyler. Ancak İdris (as), ölüm meleği gibi bir arkadaş bulmuşken fırsatı değerlendirmeye devam eder. Ölüm meleğinden kendisine Cennet ve Cehennemi göstermesini ister. İlk önce kendisine cehennem daha sonra cennet gösterilir. Cenneti detaylı bir şekilde gezer. Hz. İdris, cenneti gezdikten sonra ölüm meleği çıkmasını ister; fakat Hz. İdris cennetten çıkmaz. Allah dışında hiçkimsenin kendisini cennetten çıkaramayacağını söyler. Durumu bilen Allah, onunla ölüm meleği arasındaki meselenin çözülmesi için bir hakem gönderir. Hakem ikisini dinler. Ancak İdris (as) kendisini şu üç maddeyle savunur: Birincisi "*Her canlı ölümü tadacaktır*" (Âl-i İmrân, 3/185) âyetini delil getirir ve kendisinin ölümü tattığını söyler. İkincisi "*Sizden Cehenneme uğramayacak yoktur*" (Meryem, 19/71) ben ise uğradım der. Üçüncüsünde ise Allah cennet ehli için "*Onlar orada bir yorgunluk hissetmezler. Oradan çıkarılacak da değillerdir*" (Hicr, 15/48) diyerek cennetten çıkarılması için herhangi bir sebebin kalmadığını savunur. Bütün bu cevaplar Hz. İdris'in cennette kalmasına sebep olur."²¹ Tarih ve tefsir kaynaklarında Hz. İdris'in cennette bu şekilde kaldığı ile ilgili çokça rivayet vardır. Muhtemelen bu tarz rivayetler sıhhat yönünden zayıftır. Aklın ve mantığın kabul edemeyeceği hususlardır. Hz. İdris'in savunmasını tamamen Kur'an âyetlerini esas alarak yapması da ayrıca ilgi çekicidir. Ancak Hz. İdris (as) ile ilgili nakledilen rivayetlerin ilginçliğini ortaya koyma açısından burada sadece bir örnek vermeyi uygun gördük.

Bazı kaynaklarda İlyâs'ın İdris peygamber olduğu belirtilir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652-53), bu kanaattedir.²² İbn Mes'ud, Hz. İdris'in, Hz. İlyâs (as) olduğunu ve halkını

¹⁹ Abdullah Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, tsz.), 43.

²⁰ İbn Aşûr, Tâhir, *et-Tahrir ve't-tenvir*, (Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984), 16: 131.

²¹ Süyûtî Celâlüddîn, *El-Habâik fi ahbârîl-melâik*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1985), 1: 46.

²² Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 7: 227; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Begavi, *Tefsiru'l-Begavi (Meâlimü't-Tenzil)*, nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1995), 4: 36; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Hazreci, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdüni; İbrâhim Atfîş (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-

kelime-i tevhide davet ettiğini ifade etmektedir.²³

İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) naklettiğine göre İlyâs peygamberin şeceresi ile ilgili ise şunlar aktarılmaktadır: İlk gönderilen peygamber İdris'tir. Ondan sonra Nûh, ondan sonra İbrahim, ondan sonra İsmail ve İshâk, onlardan sonra Yakub, ondan sonra Yusuf, ondan sonra Lût, ondan sonra Hud, ondan sonra Salih, ondan sonra Şuayb, ondan sonra Musa ile Harun (bunlar İmran'ın oğullarıdır), bunlardan sonra da Azir oğlu İlyâs gönderilmiştir. Ancak bu sıralama üzerinde ihtilaf vardır.²⁴ İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre İlyâs Elyesa'nın amcasıdır.²⁵ İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette ise İlyâs'ın Elyesa'nın amcasının oğlu olduğu belirtilmiştir.²⁶ Taberî ise *ilyâsin* kelimesinin *idrâsin* şeklinde de okunduğunu kaydetmiştir. Ne var ki bu okuyuşun şaz olması sebebiyle güvenilir sayılmayacağı başta Taberî olmak üzere birçok müfessir tarafından belirtilmiştir.²⁷ Diğer taraftan İdris isminin Kur'an'da geçmesi ikisinin ayrı kişiler olduğunu gösterir (Meryem, 19/56, el-Enbiyâ, 21/85).

İdris ve İlyâs farklı zamanlarda yaşamış iki ayrı peygamberdir (Buhârî, "Enbiyâ" 4). İdris Hz. Nuh'tan önce yaşamıştır. İlyâs ise daha sonra olup Hz. Harun'un torunlarındanır.²⁸ Taberî de İlyâs ve İdris'in aynı kişi olmasının mümkün olmadığı sonucuna varır.²⁹

İbnü'l- Arabî (ö. 638/1240) ise bu konuda şunları aktarmaktadır: İlyâs, Hz. Nuh'tan önce peygamber olan İdris'tir. Allah, onu yüce bir yere yükseltmiştir. İdris, feleklerin kalbi olan güneşe yerleşmişti. Sonra "Ba'lebekke" köyüne gönderildi. "Ba'l" bir put adıdır, "bek" ise o köyün hükümdarıdır. Ba'l diye isimlendirilen bu put hükümdara aitti. İlyâs'a-ki o İdris'tir- Lübnan denilen dağın parçalanması ateşten bir at şeklinde gösterildi. Lübnan, ihtiyaç anlamına gelen lübane kelimesinden türetilmiş bir isimdir. Böylece İdris'in bütün araçları ateştendi. Atı görünce onun üzerine bindi ve kendisinden şehvet düştü. Böylece şehvetsiz akıl oldu ve nefsanî gayelerle ilgili herhangi bir amacı kalmadı. Allah İdris'i-İlyâs'ı iki defa yarattı. İlyâs Nuh'tan önce peygamberdi ve sonra ilahi kata yükseltilip tekrar peygamber olarak indirildi.³⁰ İbnü'l- Arabî'ye göre İdris peygamberin maddeden soyutlanmanın bir ifadesi olarak güneş feleğine yükseltilmesi, ölüm yoluyla gerçekleşmemiştir. Bu nedenle Arabî'ye göre İdris ikinci kez dünyada var olmuş ve bu kez İlyâs adıyla ortaya çıkmıştır. Bu mesele İsâ peygamberin iki kez dünya hayatında görünmesiyle ilişkilendirilebilir. İdris, Nuh'tan önce peygamber olan İlyâs'tır.³¹

Bazı rivayetlerde Hızır ile ilişkilendirilen İlyâs'ın hala hayatta olduğuna inanılmaktadır. Yahudi kaynaklarında İlyâs'ın, İlya (Eliyahu-Eli) olduğu da gelen rivayetler arasındadır.³²

Mısriyye, 1964), 8: 99; Süyûtî, Celâlüddîn, *ed-Dürrü'l-mensûr*, (Kahire: Merkezü Hicr li'l-Bühûs e'd-Dirasâtî'l-'Arabîyye ve'l-İslâmîyye, 2003), 5: 519.

²³ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l-veciz fî tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*, thk. Abdüsselam Abdüssafî Muhammed, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 4: 21.

²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 2: 273.

²⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, 8: 99.

²⁶ Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, 7: 227.

²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 74.

²⁸ Ömer Faruk Harman, "İlyâs", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul TDV Yayınları, 2000), 22: 162.

²⁹ Taberî Ebû Cafer İbn Cerîr, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrut: Müessesetü'r- risâle, 2000), 12: 104.

³⁰ İbnü'l-Arabî, Muhyiddin, *Fusûsu'l-Hikem*, çev. ve şerh. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınları, (Ankara:2008), 200-204.

³¹ Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 465-466.

³² Mustafa Öztürk, "Zülkifl'in Dini ve Tarihine Dair bir Araştırma", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2004), 117.

İlyâs'ın İdris olduğuna ilişkin kayıtlar, bazı çevrelerde yapılan Hızır-İlyâs-İdris özdeşleştirmesini akla getirmektedir. Kaldı ki Kur'an-ı Kerim'de bu özdeşleştirmeyi gerektirecek bir işaret yoktur. O zaman bu özdeşleştirmenin yine Ehl-i Kitap kökenli mitolojik rivayetler yüzünden gerçekleştiği sonucuna varmak gerekir. Nitekim Wensinck ve G. Vajda, Hızır-İlyâs-İdris birliğini İskender efsanesine bağlarlar. Çünkü orada hayat suyundan içen Andreas'tır. Bu da İdris'le ilgilidir. İslâm mitolojisinde ise sudan içen Hızır olduğundan bu özdeşleştirme meydana gelmiştir.³³

2. GÖĞE YÜKSELTİLDİĞİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Kur'an, birçok peygamberin hayatından örnek kesitler verir. Yüce Allah'ın, peygamberlerine bahsettiği mucize ve vasıflar da Kur'an'a konu olan meselelerdir. Yüce Allah'ın Hz. Musa (as) ile Tûr dağında konuşması, Hz. İsa'yı babasız yaratıp (Meryem, 19/21-22), kendi katına re'f etmesi, (Âl-i İmran, 2/55- en-Nisâ, 4/158), Hz. Peygamber'i Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya oradan da mi'râca yükseltmesi (İsrâ, 17/1), onları diğer peygamberlerden farklı bir konuma taşımıştır. Bu peygamberlerden Hz. İdris'in de göğe yükseltilerek benzer bir durumu yaşadığı bahsedilen konular arasındadır. Hz. İsa'nın (as) ref'i ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) mi'râcı kadar gündemde olmasa da Hz. İdris'in de benzer bir durum yaşayarak göğe yükseltildiği ifade edilmektedir. Hz. İdris'in henüz hayatta iken ruhen ve bedenlen yükseltilip yükseltilmediği alimler arasında ihtilafa sebep olmuştur. İhtilafa konu olan husus, Meryem sûresi 57. âyetinde geçmektedir. Söz konusu âyetin yorumlanmasında farklı rivayetler serdedilmiştir. Haliyle bu da farklı görüş ve tercihlerin ortaya çıkmasına kapı aralamıştır. Mesela Hz. İdris'in henüz hayatta iken Hz. İsa (as) gibi dördüncü semaya yükseltildiği ile ilgili rivayetler de vardır. Buna mukabil bu semanın altıncı sema olduğu şeklinde görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlerin dışında Hz. İdris'in cennete yükseltildiğini savunan rivayetler de mevcuttur. Birçok müfessir ise Hz. İdris'e manevî bir şeref verildiğini söyleyerek bu konuda farklı bir yoruma başvurmuştur. Bu sebeple çalışmamızda, bu minvalde kayda geçmiş, farklı görüşleri tasnif edip değerlendirmeyi uygun gördük.

2.1. Dördüncü Semaya Yükseltildiğiyle İlgili Deliller

a.Hz. İsa'nın (as) ref'i

Hz. İdris'in semaya yükseltildiği ile ilgili görüşler, Meryem sûresi 57. âyette yer alan "Onu üstün bir makama yücelttik" (Meryem, 19/57) *وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا* şeklindeki ifadenin tefsiri üzerine inşa edilmektedir. 'Üstün makama yüceltme' *إلى مكان ذي علو وارتفاع* ifadesi birçok müfessir tarafından "semaya yükseltme" olarak yorumlanmaktadır. Hz. İdris'in semaya hem ruhen hem de bedenlen yükseltildiği görüşü ilk dönem müfessirler tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. İlk dönem müfessirlerinden Mücâhid'in (ö. 103/721) tefsirine baktığımızda Hz. İsa'nın semaya yükseltildiği gibi Hz. İdris'in de dördüncü kat semaya yükseltildiğini ve hâlâ hayatta olduğunu savunduğunu görmekteyiz.³⁴ Hz. İdris'in, Hz. İsa gibi semaya yükseltildiğini

³³ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, 74.

³⁴ Mücâhid b. Cebr Ebu'l-Haccâc, *Tefsiru Mücâhid*, thk Muhmamed Abdusselam Ebün'niyl, (Beyrut: Daru'l-Fikri'l-İslâmî, 1989), 1: 456.

ve dördüncü kat semada olduğunu savunanlar Enes b. Mâlik (ö. 179/795), Ebû Saïd El-Hudrî (ö. 74/693-94), Kâbü'l-Ahbâr (ö. 32/652-53 [?]) ve Mücâhid rivayetlerini esas almaktadırlar.³⁵

Kur'ân'ı baştan sona tefsir edenler arasında yer alan ve ilk dönem müfessirleri arasında önemli bir konuma sahip olan Mukâtil b. Süleyman'ın da (ö. 150/767) tevhid inancında sâdık olan Hz. İdrîs'in, dördüncü kat semaya yükseltildiğini ve orada öldüğünü savunduğu görülmektedir. Mukâtil bu görüşle yetinmeyerek Hz. İdrîs'in meleklerle dostluğu sayesinde bu makama ulaştığını ifade etmektedir.³⁶ Aslında Mukâtil b. Süleyman, Yahudi ve Hristiyan kaynaklarına inmeyi cesaret edebilmiş bir şahsiyettir. Muhtemelen bu görüşünü de israilîyat türü rivayetler üzerine inşa etmiştir.³⁷

"*Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*" tefsirinin önemli kaynaklarından biri ve ilk dönem müfessirleri arasında ilk sistemli eseri kaleme alan şahıs kabul edilen³⁸ Süfyân es-Sevrî, (ö. 161/778) Hz. İdrîs'in üstün bir makama yüceltilmesini, dördüncü semaya yükseltilmesi olarak yorumlamaktadır.³⁹

Tefsirinin tümü günümüze ulaşmayan; ancak ilk dönem tefsirciler arasında önemli bir yer edinen Yahyâ b. Sellâm, (ö. 200/815) konu ile ilgili olarak Saïd, Katâde (ö. 54/674) ve Mücâhid'ten getirdiği nakillerle konuyu değerlendirme yoluna gitmektedir. Naklettiği bilgilere göre Hz. İdrîs, henüz hayatta iken Hz. İsâ'nin semaya yükseltildiği şekilde dördüncü kat semaya yükseltilmiştir.⁴⁰ Yahyâ b. Sellâm, bu görüşünü Hz. İsâ'nın re'f edilmesi ve Hz. Peygamber'in mi'râcî ile irtibatlandırmaktadır. Hz. İdrîs'in dördüncü kat semaya yükseltildiğini, Hz. Peygamber'in mi'râcta karşılaştığı peygamberler ile ilgili hâdiseyi naklederek delillendirmektedir. Yahyâ b. Sellâm'ın tefsirinde geçen rivayet özetle şöyledir: "Hz. Peygamber (as), Kâbe'nin yanında uyku ile uyanıklık arasında bulunduğu vakit Cebrail (as) geldi. Kalbini zemberekle yıkadı. Daha sonra Burak adında bir binit getirildi ve ona bindirildi. Mescid-i Aksa'ya götürüldü. Daha sonra mi'râc merdiveni kuruldu ve Cebrail (as) ile semaya yükseltildi. Dünya semasına ulaştıklarında Cebrail kapıyı çaldı. Kim, diye soruldu. Cebrail, kendisini ve Hz. Peygamber'i tanıttı. Birinci kat semada Hz. Peygamber Hz. Adem ile karşılaştı. İkinci kat semaya çıktığında ise Hz. Yahya (a. s) ve Hz. İsa (as) ile karşılaştı. Üçüncü kat semada Hz. Yusuf (as), dördüncü kat semada Hz. İdrîs (as), beşinci kat semada Hz. Hârun (as), altıncı kat semada Hz. Musa (as), yedinci kat semada ise Hz. İbrahim (as) ile oradan da Sidretü'l-Müntehâ'ya tek başına geçti."⁴¹ Hz. İdrîs'in göğe yükseltildiği ile ilgili görüş, birçok müfessir tarafından bu rivayete dayandırılmaktadır. Tanınmış Yemenli muhaddis ve müfessir Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27) de tefsirinde Hz. İdrîs'in dördüncü semaya yükseltildiğini, Hz. Peygamber'in mi'râc hadisesinde karşılaştığı peygamberler ile ilgili

³⁵ Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-uyûn* thk: İbn Abdilmaksûd b. Abdirrahîm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3: 377.

³⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, (Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2005), 2: 631.

³⁷ İsmail Cerrahoğlu, "Tefsirde Mukâtil b. Süleyman ve Eserleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/1 (1976) 5.

³⁸ Recep Özdirek-Hakan Çavuşoğlu, "*Süfyân es-Sevrî*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38:28

³⁹ Süfyân es-Sevrî, *Tefsîru's-sevrî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 1: 186.

⁴⁰ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelbi, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 1: 229.

⁴¹ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, 1: 103.

rivayetten yola çıkarak ortaya koymaktadır.⁴²

Hız. İdris'in dördüncü kat semaya yükseltildiği ile ilgili görüşün genel olarak ilk dönem müfessirler tarafından savunulduğu görülmektedir. Onların bu konudaki görüşü, Hız. İdris'in henüz hayatta iken ruhen ve bedenen yükseltildiği ve daha sonra orada öldüğü şeklindedir. Bu konuyu Hız. İsa'nın semaya re'f edilmesi ve Hız. Peygamber'in mi'râcî üzerine inşâ etmektedirler. Ancak Hız. İsa'nın vefatı ve re'f edilmesi ile ilgili İslâm alimleri arasında tarih boyunca farklı görüşler oluşmuş ve bu konuda birbirinden değişik yorumlar yapılmıştır. Hız. İsa'nın vefatı ve ref'i ile ilgili ihtilafın odak noktası, Âl-i İmrân sûresinde geçen " Ey İsa seni vefat ettireceğim (إِنِّي مُتَوَفِّيكَ / müteveffike), ve seni nezdime yükselteceğim (وَرَأْفُكَ إِلَيَّ/ve rafiuke ileyye) (Âl-i İmrân, 2/55) âyetidir. Âyette geçen (مُتَوَفِّيكَ/müteveffike), (وَرَأْفُكَ/ve rafiuke) kelimeleri farklı görüşlerin oluşmasına sebep olmuştur. Abdullah b. Abbâs, Hız. İsa'nın önce vefat ettirildiği daha sonra semaya yükseltildiği görüşündedir.⁴³ Taberî (ö. 310/923) ve Kurtubî (ö. 761/1360) gibi müfessirler ise Hız. İsa'nın henüz hayatta iken Allah'ın, onu kendi katına yükselttiği görüşünü ön plana çıkarmaktadırlar.⁴⁴ Çağdaş müfessirlerden Mevdûdî de konuya farklı yaklaşarak Hız. İsa'nın görevden alındığını savunmaktadır. Ona göre Allah, Hız. İsa'yı İsrailoğullarının saldırı ve zararlarından korumak için onların arasından geri çağırması ve bu şekilde görevine son vermiştir.⁴⁵ Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş ise birçok müfessir gibi Hız. İsa'nın hem ruhen hem de bedenen göğe yükseltildiğini söylemektedir.⁴⁶

Görüldüğü üzere Hız. İsa'nın re'f edilmesi meselesi alimler arasında farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Hız. İdris'in göğe yükseltildiği görüşü ilk dönem müfessirler tarafından Hız. İsa'nın ref'i ile irtibatlandırılmaktadır. Nitekim Hız. İsa'nın ref'i onlar için önemli bir delil olmaktadır.

b. Hız. Peygamber'in Mi'râcî

Bir kısım müfessir Hız. İdris'in göğe yükseltilmesini Hız. Peygamber'in mi'râcâ çıkarken karşılaştığı peygamberler ile ilgili rivayet üzerinden delillendirmektedir.

Rivayet tefsir geleneğinin öncüsü olarak kabul edilen Taberî, Hız. İdris'in göğe yükseltilmesini Hız. Peygamber'in, Hız. İdris'i dördüncü kat semada görmesine dayandırmaktadır.⁴⁷ Hız. İsa'nın henüz hayatta iken semaya yükseltildiği konusunda görüş ifade eden Taberî, aynı görüşü Hız. İdris'in dördüncü kat semaya yükseltilmesi için de belirtir. Bunu ifade ederken Hız. İdris'in ruhen ve bedenen dördüncü veya altıncı kat semaya yükseltildiği görüşünü de nakleder.⁴⁸ Taberî, Hız. İdris'in semaya ne şekilde yükseltildiği üzerinde de durur ve konuyu Kâbû'l-Ahbâr'dan naklettiği kıssa üzerinden aktarır. Bu nakillerle beraber âyetin, manevî mertebeyi de kastetmiş olabileceğini ifade eden Taberî, Hız. İdris'in yükseltildiği makamın ulvî ve üstün bir makam olabileceğini de söylemektedir.⁴⁹

⁴² Abdürrezzâk es-San'ânî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, thk. Mahmud Muhammed Abduh, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 2: 283.

⁴³ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 3: 596.

⁴⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6: 458; Kurtubî, *el-Câmi'*, 4: 100.

⁴⁵ Mevdûdî, *Ebû'l-A'lâ, Tefhimu'l-Kur'ân*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1: 230.

⁴⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 2: 50.

⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17: 346.

⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18: 218.

⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15: 562.

İlk dönem müfessirlerinin konuya yaklaşımlarına bakıldığında aslında büyük çoğunluğunun konuyla ilgili birden çok rivayet naklettiği görülmektedir. Hz. İdris'in yükseltildiği makam ile ilgili bütün rivayetleri değerlendirdikleri ve az sayıda kişinin bu rivayetlere itiraz ettiği görülmektedir. Kelam, tefsir, fıkıh ve mezhepler tarihi alanında haklı bir şöhrete sahip olan Mâtürîdî, (ö. 333/944) *Tevlâtü Ehli's-sünne* isimli tefsir kitabında konuyla ilgili birçok görüş ve rivayet nakletmiştir. Mâtürîdî'nin naklettiği görüşler arasında Hz. İdris'in dördüncü kat semaya yükseltildiği ve orada öldüğü rivayeti de yer almaktadır.⁵⁰

Sem'ânî (ö. 489/1096) *Tefsîrû'l-Kur'ân* adlı eserinde Hz. İdris'in dördüncü kat semaya yükseltildiğini ancak sağ olup olmadığı ile ilgili alimlerin ihtilafa düştüklerini nakletmektedir. Bununla beraber dört peygamberin hayatta olduğunu ikisinin semada diğer ikisinin ise yeryüzünde olduğunu ifade etmektedir. Sem'ânî, semada Hz. İsa ile Hz. İdris'in, yeryüzünde ise Hz. Hıdır ve Hz. İlyas'ın olduğunu nakletmektedir.⁵¹ Görüldüğü üzere Sem'ânî gibi bazı müfessirler, Hz.İdris'in dördüncü kat semaya yükseltildiğini hayatta olan dört peygamber üzerinden savunmaktadır. Ancak Sem'ânî, birçok müfessir gibi bu görüşünü delillendirememektedir.

Burada yeri gelmişken zikretmeye değer gördüğümüz diğer ilahi dinler olan Yahudilik ve Hristiyanlık inançlarının da büyük bölümünü teşkil eden göğe yükseliş ve tekrar dönüş inancı kutsal kitap literatüründe epey bir anlatıya sahne olmuştur. Nitekim İlyâs'ın yükselişi II. Krallar bölümünde "ateşten araba ve ateşten atlar İlyâs'ı alır ve o bir kasırga içinde göklere çıkarılır." (II. Krallar, 2/1-12); aynı şekilde Tekvin, 5/24'te "Hanok (İdris) gibi İlyâs da ölümü tatmadan göklere yükseltilir" denilmiştir.

Burada görülmektedir ki inaçlarda yer alan göğe yükselme sadece İdris ve İsa peygamberlerde zuhur etmemiştir. Ayrıca Talmudik-Agadik görüşte de Tanrı'nın iyi kullarını 'ebedi yaşam'a aldığı görüşü yaygınlık kazanmıştır. Hz. İdris (as) gibi Hz. İlyâs'ta (as) bunlardan biridir.

Rivayet tefsir geleneğinde önemli bir konuma sahip olan İbn Kesîr'in konuyla ilgili değerlendirmesi büyük önem arz etmektedir. İbn Kesîr, birçok müfessir gibi Hz. İdris'in göğe yükseltilmesi ile ilgili birçok rivayet nakleder. Hz. İdris'in melek ile dostluk kurarak semaya yükseltilme hâdisesine itimat etmez ve söz konusu rivayeti, Kâbu'l-Ahbâr'dan nakledilen birçok israilî rivayetten biri olarak değerlendirir. Ancak İbn Kesîr'in Kâbü'l-Ahbâr'dan nakledilen rivayete itimat etmemesi onun, Hz. İdris'in göğe yükseltilmediği görüşünü savunduğu anlamına gelmemektedir. Hz. İdris'in ruhen ve bedenlen semaya yükseltildiği ile ilgili görüşleri reddetmemektedir.⁵²

İbn Kesîr, ilk olarak Hz. İdris'in, Hz. İsa gibi yükseltildiği ve dördüncü kat semada hayatta olduğu ile ilgili rivayeti Mücâhid'ten nakletmektedir. Akabinde Hz. İdris'in altıncı kat

⁵⁰ Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Tevlâtü Ehli's-Sünne (Tefsîrû'l-Mâtürîdî)*, Thk. Mecdi Basellum, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2005), 7: 245.

⁵¹ Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr et-Temîmî el-Mervezî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, thk. Yasir b. İbrahim -Anîm b. Abbas, (Suûdi Arabistan Daru'l-vatan, 1997), 3: 300.

⁵² İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*, thk. Sâmi Muhammed b. Selâme, (Beyrut: Dâru Taybe, 1999), 5: 241-242.

semaya yükseltildiği ve orada öldüğü ile ilgili rivayeti de İbn Abbas'tan aktarmaktadır. Hz. İdris'in cennete yükseltildiği ile ilgili rivayeti nakletmekle de konuyla ilgili bütün rivayetleri eserine almış olmaktadır. Rivayetler arasında tercih yapmaması, bu rivayetlerin tümünün mümkün olabileceğini ya da hepsini israiliyyât türü rivayet gördüğünü akla getirmektedir. Hz. Peygamber'in mi'râcta peygamberler ile karşılaşması ile ilgili rivayeti, Hz. İdris'in dördüncü kat semaya yükseltilmesine delil olarak kullanmaktadır.⁵³

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. İdris'in dördüncü kat semaya yükseltildiğini savunan müfessirlerin bir kısmı, bunu Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) *Sahihler*'indeki rivayete dayandırmaktadır.⁵⁴ İsra ve mi'rac'ın vuku bulduğu zaman ile ilgili farklı rivayetlerin varlığı⁵⁵ Hz. Peygamber'in mi'rac gecesinde peygamberlerle görüştüğü ile ilgili rivayetin sahih olup olmadığı sorusunu da akla getirmektedir. Bununla beraber Hz. İdris'in göğe yükseltilip yükseltilmediği konusunda âlimler de farklı görüşe sahiptir. Ayrıca kaçınıcı kat semaya yükseltildiği de ihtilaflı konulardandır. İlk dönem müfessirlerinin bu konudaki görüşlerini incelediğimizde Hz. İdris'in dördüncü kat semaya yükseltildiği ile ilgili görüşlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Onların bir kısmı ise Hz. İdris'in (as) altıncı kat semaya yükseltildiğini savunmaktadır.

2.2. Altıncı Semaya Yükseltildiğiyle İlgili Görüşler

Hz. İdris'in göğe yükseltildiği ile ilgili görüş ve rivayetlerdeki farklılık konunun birçok eserden araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Müellifler, Hz. İdris'in göğe yükseltilip yükseltilmediği ile ilgili ortak görüşe sahip olmadıkları gibi onun kaçınıcı kat semaya yükseltildiği konusunda da farklı görüşlere sahiptirler. Hz. İdris'in altıncı kat semaya yükselttiğini savunanlar, Abdullah b. Abbâs ve Dahhâk'ın rivayetini esas almaktadırlar.

Muhaddis, fâkih, müfessir, şâir vb. birçok yönüyle bilinen İbn Ebû Hatîm (ö. 327/938) *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm* adlı eserinde konuyla ilgili Abdullah b. Abbâs'tan nakledilen rivayeti tercih etmektedir. Bu rivayete göre Hz. İdris, (as) henüz hayatta iken altıncı kat semaya yükseltilmiştir. İbn Ebû Hatîm, Hz. İdris'in, Hz. İlyâs (as) olduğu ile ilgili görüşü ise Abdullah b. Mes'ûd'tan nakletmektedir.⁵⁶

Konuyla ilgili görüş bildiren Zemahşerî, (ö. 538/1144) Hz. İdris'in üstün bir makama yüceltilmesi ile ilgili üç rivayet nakleder. Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Hz. İdris, (as) dördüncü kat semaya; İbn Abbâs'ın rivayetine göre altıncı kat semaya; Hasan'ın rivayetine göre ise cennete yükseltilmiştir. Zemahşerî, bu üç görüşü naklederek birden çok rivayeti eserine almaktadır. Bütün bu rivayetlerden sonra Zemahşerî, Hz. İdris'in ulaştığı ulvî makamı Peygamberlikle gelen şeref, Allah'a yakınlık, otuz sahife ve kendisine birçok alanda ilmin

⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 5: 241.

⁵⁴ Bk. Buhârî, "Menakıb", 42; Müslim, "İman", 264.

⁵⁵ İsra ve mi'rac'ın ne zaman gerçekleştiği ile ilgili farklı rivayetlerin oluşu konunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Hicretten bir yıl, bir buçuk yıl önce, Recep ayının 27. Gecesi, Hz. Peygamber 51 yaşında iken veya Ebû Talib'in vefatından sonra gerçekleştiği gibi birçok rivayet mevcuttur. Bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerû'l-veciz fî tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, 3: 436-437.

⁵⁶ İbn Ebû Hatîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed et-Temîmî er-Râzî, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Es'ad Mahammed et-Tayyib, (Suudî Arabistân: Mektebetü Nizâr, 1419), 7: 2412.

verilmesi şeklinde değerlendirmektedir.⁵⁷

Endülüs medeniyetinin yetiştirdiği büyük âlimlerden biri kabul edilen İbn Atıyye el-Endelûsî, (ö. 541/1147) de konuyla ilgili birçok görüşü tefsirine almaktadır. İbn Atıyye, Hz. İdris'in melek ile yaptığı arkadaşlığı konu alan rivayeti nakleder. Hz. İdris'in dördüncü kat semaya yükseltildiği ile ilgili kıssayı da zikreder; ancak Hz. İdris'in altıncı kat semaya yükseltildiği görüşünü ön plana çıkarmaktadır.⁵⁸

Hz. İdris'in altıncı kat semaya yükseltildiği görüşü, müfessirler arasında çok yaygın olmasa da bazıları tarafından savunulduğu görülmektedir. Konuyla ilgili dikkat çeken husûs ilk dönem müfessirlerinin bu konuda bütün rivayetleri değerlendirmeye aldıklarıdır. Ancak yükseltildiği yerin cennet olduğunu savunan müfessirler de bulunmaktadır.

2.3. Cennete Yükseltildiğiyle İlgili Görüşler

Hz. İdris'in yüce bir makama yükseltilmesini yorumlayan müfessirlerin bir kısmı onun cennete yükseltildiğini savunmaktadır. Hz. İdris'in cennete yükseltildiğini savunan müfessirler, Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) rivayetini esas almakta ve onun cennette olup orada mükâfatlandırıldığını ifade etmektedir. Cennete yükseltildiğini nakleden birçok müfessir, bu görüşle beraber dördüncü veya altıncı kat semaya yükseltildiğini de nakletmektedirler.

Müfessir Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî (ö. 860/1456) *Bahrü'l-ulûm* adlı eserinde Hz. İdris'in cennete yükseltildiği görüşünü nakletmektedir. Semarkandî, konuyla ilgili Kâbü'l-Ahbâr ve Kelbî'den nakilde bulunmaktadır. Rivayet Hz. İdris'in Melek ile yaptığı dostluk üzerine inşa edilmiştir. Hz. İdris'in melek ile kurduğu dostluk sayesinde cennete yükseltildiği rivayetin ana temasıdır. Anladığımız kadarıyla Semerkandî, Hz. İdris'in cennete yükseltildiği görüşünü bu rivayete dayandırmaktadır.⁵⁹ Ancak Semerkandî, bu nakille yetinmemekte ve konuyla ilgili birçok rivayet ve görüşü de nakletmektedir. Birçok müfessir gibi Kirmânî de (ö. 500/1106) birçok rivayeti nakletmekle beraber Hz. İdris'in cennete yükseltildiği ile ilgili görüşleri tefsirine almaktadır. Cennete yükseltildiğini savunan görüşleri zikrettikten sonra birçok müfessirin konuyla ilgili birden çok nakilde bulunması gibi o da Kâbü'l-Ahbâr'dan aktarılan kıssayı da nakletmektedir.⁶⁰ Birçok müfessirin Hz. İdris'in cennete yükseltilmesini Kâ'bü'l-Ahbâr'dan nakledilen rivayete dayandırması Hz. İdris'in (as) cennete yükseltildiği görüşünün isrâiliyyât nakillerine dayandırıldığı izlenimini vermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Hz. İdris'in melek ile dostluğunu ihtiva eden rivayetlerin yaygınlığı onun cennete yükseltildiği ile ilgili görüşlerin müfessirlerce dillendirildiğine sebep olmaktadır. Hz. İdris'in cennete yükseltildiğini savunan müfessirlerin eserleri incelendiğinde birçoğunun görüşünü bu kıssa üzerine dayandığı anlaşılabacaktır.

⁵⁷ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer, *Tefsiru'l-Keşşâf 'an Hakaikit-Tenzil ve 'Uyûnül-Ekavil fi Vücûhit-Tevîl*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1408), 3: 24.

⁵⁸ İbn Atıyye Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*, thk. Abdüsselam Abdüssafî Muhammed. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993/1413), 4: 21.

⁵⁹ Semerkandî, Alâeddin Ali b. Yahyâ, *Bahrü'l-Ulûm*, (b.y.:y.y., ts.), 2: 380.

⁶⁰ Kirmânî, *Garâibü't-tefsir ve 'acâibü't-tevîl*, 2: 700.

3. KENDİSİNE MANEVİ MERTEBE VERİLDİĞİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Peygamberlerin insan olması, toplumdaki her birey gibi yaşamasını zorunlu kılmaktadır. Ancak kendilerine verilen peygamberlik vazifesi sebebiyle insanlardan üstün tutulmuşlardır. İnsanlarda olmayan yüce nitelikler kendilerine verilmiştir. Bu vasıflar peygamberlik vazifesi için gerekli ve zaruridir. Çünkü, peygamberler ümmetleri için üsve-i hasene (rol model) konumundadır. Kur'ân, birçok peygamberin özelliğinden bahsetmektedir. Hz. İdris'in doğruluğu ve üstün bir makama yükseltilmesi öne çıkan yönüdür. Ruhen ve bedenen semaya yükseltildiğini söyleyenler kadar manevî anlamda böyle bir makama eriştiğini söyleyenler de vardır.

Kur'ân'ın anlaşılması için yoğun çaba sarfeden *Meâni'l-Kurân ve irâbüh* eserinin müellifi Zeccâc, (ö. 311/923) Hz. İdris'i konu alan "*Onu üstün bir makama yücelttik*" âyetini farklı değerlendirmektedir. Ona göre Hz. İdris, ruhen ve bedenen semaya yükseltilmemiş, ancak peygamberlik ve ilimde üstün bir makama ulaştırılmıştır.⁶¹ Muhtemelen Zeccac, Hz. İdris'e verilen üstün makamın birçok âyette ifade edildiği üzere diğer peygamberlere verilen üstün makam ile aynı olduğu kanaatini taşımaktadır. Nitekim Kur'ân, birçok âyette: "*Peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Onlardan Allah'ın kendilerine hitap ettiği, derecelerle yükselttikleri vardır...*" (Bakara, 2/253). "*Göklerde ve yerde olan kimseleri Rabbin daha iyi bilir. And olsun ki peygamberleri birbirinden üstün kılmış ve Davud'a Zebur vermişizdir*" (İsrâ, 17/55) peygamberlerin birbirlerinden üstün kılındığını, Allah tarafından kendilerine farklı dereceler verildiğini ve rütbece yükseltildiklerini haber vermektedir. Âyetlerde geçen tafdil kelimesinin taşıdığı anlamlara bakıldığında ise "bir kimsenin veya bir şeyin üstün olması, üstün olarak kabul görmesi, çevresindeki insanlardan derece olarak yükseltilmesi" gibi manalara gelebildiği görülmektedir.⁶² Peygamberler, bütün yönleriyle insanların sahip olduğu bütün vasıflara sahiptir. Onları farklı kılan kendilerine nübüvvet vazifesinin verilmesi ve onların ilahî vahiyle desteklenmeleridir. Birçok âyette peygamberlerin tafdil edildiğinin (üstün bir makama yükseltildiğinin) vurgulanması Hz. İdris'e verilen üstün makamın her peygambere verilen manevî derece olarak değerlendirilmesine kapı aralamıştır.

Hz. İdris'in ruhen ve bedenen semaya yükseltilmediği görüşünü birçok müfessir savunmaktadır. İlk dönem müfessirler arasında yer alan Mâtürîdî, tefsirinde konuyla ilgili birçok nakilde bulunur. Ancak Mâtürîdî, bu görüşlerin hiçbirine katılmamaktadır. Ona göre Hz. İdris, üstün bir makama yükseltilmiştir. Allah katında ve insanlar arasında makam ve mevkî yükseltilerek onure edilmiştir.⁶³ Peygamberlere verilen bu üstünlük, Allah vergisi olup peygamberlerin kendi kişiliklerinde var olan bir özellik değildir. Peygamberlere verilen manevî üstünlük Allah'ın lütfu ve ihsanı olarak görülmektedir.⁶⁴

Semerkandî, aynı şekilde birçok müfessirin yöntemini takip etmiş ve konuyla ilgili birden çok rivayet nakletmiştir. Ancak bu rivayetlerden sonra konu ile ilgili kendi

⁶¹ Ebû İshak ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kurân ve irâbüh*, thk. Abdülcélil Abduh Şelebî, (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 3: 335.

⁶² İsfahânî, *Tefsiru Ragîb el-İsfahânî*, 2: 593.

⁶³ Maturîdî, *Tevîlâtü Ehli's-Sünne (Tefsiru'l-Mâtürîdî)*, 7: 245.

⁶⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016), 2: 214.

değerlendirmesini de yapmıştır. Yaptığı değerlendirmede Hz. İdris'in ilim, rütbe ve nübüvvet makamında manevî olarak yükseltildiğini ifade etmektedir.⁶⁵ Maturîdî ve Semerkandî gibi birçok müfessir, Hz. İdris'in ruhen ve bedenlen semaya yükseltildiği ile ilgili bütün rivayetleri nakletmekle beraber konuyla ilgili görüşlerini de ortaya koymaktadırlar. Bu konuda dikkat çeken diğer bir husus, eserini işârî yöntemle kaleme alan Kuşeyrî'nin, (ö. 465/1072) âyete yüklediği manadır. Tasavvuf yönüyle daha çok tanınan; ancak kelam, hadis, fıkıh, tefsir, dil, nahiv gibi birçok alanda söz sahibi olan Kuşeyrî, Hz. İdris'in üstün makama yükseltilmesini terbiyede kimsenin ulaşamayacağı bir makama yükseltilme şeklinde yorumlamaktadır. Kuşeyrî, bu görüşüyle Hz. İdris'in ruhen ve bedenlen semaya yükseltildiğini savunanlardan farklı düşünmektedir. O, bu düşüncesiyle Hz. İdris'in Allah tarafından manen onure edildiğini, ruhen ve bedenlen semaya yükseltilmediği görüşünü savunmaktadır.⁶⁶

Hz. İdris'in sema yerine ulvî bir makama yükseltildiğini savunanlar arasında Râgib el-İsfahânî (ö. 502/1108) de yer almaktadır. Ona göre Allah, Hz. İdris'i kafirlerden korumak ve onların arasından kaçırıp öldürülmesini engellemek amacıyla üstün bir makama yükseltmiştir. İsfahânî, onun semaya yükseltildiği ile ilgili herhangi bir bilgi vermez.⁶⁷ İsfahânî, bu yaklaşımıyla diğer müfessirlerden farklı bir görüş ortaya koymaktadır. İsfahânî'ye göre Hz. İdris'in kavmini putlardan men etmeye çalışması, onların buna yanaşmayıp onunla savaşıması gibi birçok husus, Hz. İdris'in kavminden korunmasını zorunlu kılmıştır. Allah Hz. İdris'i, kavminin şerrinden korumak için onu üstün bir makama yükseltmiştir.⁶⁸ İsfahânî'nin, görüşünü Hz. İdris'in tevhid inancını yaymak için kavmiyle savaşıması mevzusuna bağladığı görülmektedir.

Birçok müfessir gibi Fahreddîn er-Razî de (ö. 606/1210) Hz. İdris'in ismi, hayatı, göğsü yükseltilmesi ile ilgili konuları ayrıntılarıyla ele almaktadır. Razî, çok okuyup çok ilim tahsil etmesinden dolayı kendisine İdris isminin verildiğini ifade etmektedir. Ona göre Allah, onu sıddîk, sabırlı gibi birçok sıfatla nitelendirmiştir. Razî, Hz. İdris'in üstün bir makama yükseltilmesi ile ilgili ise iki görüşün hâkim olduğunu söylemektedir. Birinci görüşe göre Hz. İdris'e verilen yücelik menzîl ve rütbe anlamındadır. Nitekim Yüce Allah, Hz. Peygamber'e "*Biz senin şanını yükselttik*" (el-İnşirah, 94/4) diyerek onun üstün bir konuma getirildiğini haber vermektedir. Muhtemelen Hz. İdris'e verilen yücelik, onun üstün bir makama ulaştırılması, şanının ve makamının yükseltilmesidir. Râzî'ye göre ayrıca Hz. İdris'e peygamberlik ile beraber otuz sahifenin verilmesi, kalem ile ilk yazı yazan olması, yıldız ve hesap ilmini ilk bilen kişi olması, ilk defa elbise biçip diken olması gibi birçok yön onun menzîl ve rütbe bakımından yükseltildiği anlamına gelmektedir.⁶⁹ Razî'nin naklettiği ikinci görüşü göre ise Hz. İdris'in üstün bir makama yüceltilmesi, onun mekan bakımından yüce bir makama yükseltilmesidir. Râzî, bu görüşün daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu tarz

⁶⁵ Semerkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, 2: 380.

⁶⁶ Kuşeyrî, Ebû'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik, *Leâifü'l-işârât*, (Mısır: Hey'etü'l-Mısriyye, tsz.), 2: 434.

⁶⁷ İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed er-Ragîb, *Tefsiru Ragîb el-İsfahânî*, (Camiatu tanta, Külliyyetü'l-âdâp, 1999), 2: 593.

⁶⁸ Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr, *Tarihu Taberî*, (Beyrut: Darü't-Türas, 1967), 1: 164.

⁶⁹ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâ et-türasi'l Arabî, 1420), 21: 550.

bir yükseliş derece bakımından olmayıp mekân bakımından bir yükseliştir. Râzî, bu görüşe sahip olan alimlerin ihtilafa düştüğünü de haber vermektedir. Ancak onların ihtilafa düşmeleri Hz. İdris'e verilen makamın mekân anlamında olmadığı manasına gelmemektedir. Râzî'ye göre bu ulvî derece sadece Allah'ın sevdiği kullara verilmektedir.⁷⁰

İslamî ilimlerin neredeyse tümünde eser yazan Beyzâvî'nin, (ö. 685/1286) Hz. İdris'in üstün bir makama yükseltilmesi ile ilgili görüşü, ona manevî makam verildiği yönündedir. Ona göre Hz. İdris'e peygamberlikte üstün bir şeref, Allah katında da ulvî bir makam verilmiştir. Beyzâvî, bu görüşüyle Hz. İdris'in ruhen ve bedenlen göğe yükseltildiği ile ilgili rivayetlere katılmadığını göstermektedir. Konuyla ilgili Hz. İdris'in cennete, dördüncü veya altıncı kat semaya yükseltildiği şeklindeki rivayetleri söylenti olarak değerlendirmesi, onun bu tarz rivayet ve görüşlere itibar etmediğini göstermektedir.⁷¹ Kuran'da Hz. İdris'in "sıdk" yönüne özellikle vurgu yapılmaktadır. Muhtemelen onu, yüce bir makama erıştiren de bu özelliğidir. Nitekim Hz. Peygamber'in sıdk ile ilgili hadisi, bunu teyit etmektedir: "Sıdk insanı 'birr'e' yani Allah'ı razı edecek iyiliğe götürür. 'Birr' de sahibini cennete götürür. Kişi doğruyu söyler, doğru arar ve bu onun Allah katında sıddık olarak kaydedilmesini sağlar. Yalan ise kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak ise kişiyi cehenneme sürükler. Kişi yalan söyler, sürekli yalanı araştırır ve bu da onun Allah katında yalancı olarak kaydedilmesini sağlar."⁷² Hz. Peygamber'in bu hadisinden anlaşıldığı kadarıyla Hz. İdris'i ulvî makama yücelten onun sıddık olma vasfı olabilir.

İlmî tefsir geleneğinin savunucusu kabul edilen Tantâvî (ö. 1940) Hz. İdris'in göğe yükseltildiği ile ilgili hiçbir rivayeti tefsirine almamaktadır. O, bu konuda Hz. İdris'in, peygamberlik şerefiyle Yüce Allah tarafından üstün bir makama yükseltildiğini söylemektedir.⁷³

Aynı şekilde Ahmed Mustafa Merâgî de (ö. 1952), Tantâvî ile yakın görüş ifade etmektedir. Merâgî, Hz. İdris'in yüce bir makama yükseltilmesi ile ilgili konuya değinmeden evvel Hz. İsa'nın refi ve nüzûlüne değinir. Ona göre bu tarz konular itikadî konulara girmektedir. İtikadî bir konunun kesinlik kazanması da Kur'an ve mütevatir hadislerle mümkündür. Oysa Hz. İsa'nın nüzûlu ile ilgili hadisler ahad haberlerdir.⁷⁴ Bu konuda tevatüren nakledilmiş bir hadis yoktur. Hz. İsa'nın nüzûlundan kastedilen, ruhunun ve şeriatinin insanlar üzerine tesir ederek derinlik kazanmasıdır. Şeriaten kastedilen ise Hz. Musâ'nın getirdiğidir. Çünkü Hz. İsa Yahudilere yeni bir şariat getirmemiş, peygamberliği süresince Yahudileri Hz. Musâ'nın şeriatine döndürmek için uğraşmıştır. Re'f hadisesi ruhen gerçekleşmiş bir durumdur. Bedenen gerçekleştiği söylenemez. Ruh, insanın hakikati iken beden onun elbisesidir. Âyette "seni öldüreceğim" sözü, "sen öldükten sonra seni yanımda ulvî bir makama çıkaracağım" şeklinde anlaşılmalıdır. Merâgî, aslında bütün bunları Hz. İdris'in semaya yükseltilmediğini delillendirmek için savunur. Hz. İsa'nın re'f edilme

⁷⁰ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 21: 550.

⁷¹ Beyzâvî, Nâsirüddin Ebû Saïd Abdullah b. Ömer b. Muhammed, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, (Beyrut: Daru İhyau turasi'l-Arabî, 1418), 4: 14.

⁷² Tirmizî, "Birr" 46.

⁷³ Tantâvî, b. Cevherî el-Mısri, *et-Tefsîrû'l-Vesit li'l-Kur'an'il-Kerim*, (Kahire: Dârü'n-Nehda, 1997), 9: 48.

⁷⁴ Merâgî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâgî*, (Mısır: Mustafa babî el-Halebî, 1946), 3: 169.

hâdisesini kabul etmeyen bir müfessirin, Hz. İdris'in semaya yükseltildiğini söylemesi düşünülemez. Ona göre Hz. İdris, ruhen ve bedenen semaya yükseltilmemiştir. Hz. İsâ gibi ulvî bir makama çıkarılmıştır. Onun kadir ve kıymeti göklerde yüceltilmiştir. Merâgî, konunun daha net anlaşılmasını sağlamak için Hz. Peygamber'in ulvî makama yükseltildiği ile ilgili olarak: "*senin şanını ve ününü yüceltmedik mi?*" (el-İnşirâh, 94/4) âyetini örnek vermektedir. Merâgî, Hz. İdris'in yüce bir makama yükseltilmesini, kavmi olan Mısır halkının mumya dahil birçok ilmî ve fennî alanda hiçbir halkın ulaşamadığı seviyeye ulaşması şeklinde değerlendirmektedir.⁷⁵ Merâgî, bütün bu açıklamaları Hz. İdris'in göğe yükseltildiği ile ilgili rivayetleri kabul etmediğini ortaya koymak için getirmektedir.

Çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutub'un (ö. 1966), konu ile ilgili görüşüne baktığımızda onun da benzer görüşleri savunduğunu görmekteyiz. Kutub, Hz. İdris'in Hz. İbrahim'den önce yaşamış bir peygamber olduğunu ve İsrailoğullarına gönderilmediğini ifade etmektedir. Hz. İdris'in doğruluk yönü, onu kavmi arasında itibar ve konum sahibi yapmıştır. Bu sebeple halk kendisine büyük bir saygı duymuştur. Kutub, bütün bu özelliklerin kendisine manevî bir makam verilmesine kapı araladığını düşünmektedir.⁷⁶ Çağdaş müfessirlerin konuya aynı zaviyeden baktıklarını herbirinin görüşüne ayrı ayrı baktığımızda daha net anlamaktayız.

Hayatı boyunca Kur'an ve sünnetin anlaşılması ve Müslümanlar arasında var olan birçok meselenin çözümü için gayret sarf eden Tunuslu müfessir İbn Aşûr (ö. 1973), Hz. İdris'e verilen makamın mecâzî olduğunu savunur. Hz. İdris, ulvî bir makama yükseltilmiştir. Hz. İdris'e kendinden önceki şahıslardan daha fazla ilmin verilmesinin, yüce makam olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder.⁷⁷

Konuyla ilgili Mevdûdî'nin değerlendirmelerine bakıldığında birçok çağdaş müfessir gibi Hz. İdris'in göğe yükseltilmediğini savunduğu görülmektedir. Hz. İdris'in kim olduğu ile ilgili alimler arasında ihtilaf olduğunu ifade eden Mevdûdî (ö. 1979) Hz. Nûh'tan (a. s) önce yaşamış bir peygamber olduğu görüşünü tercih etmektedir. Mevdûdî, Hz. İdris'in göğe yükseltilmesi ile ilgili rivayetlerin menşei üzerinde durmakta ve Hz. İdris'in (Hanok) göğe yükseltildiği iddiasının İsrailoğullarının kaynaklarına dayandırıldığını iddia etmektedir. Bu sebeple bu tarz rivayetlere itibar etmeyi uygun görmemektedir. Aynı şekilde İzzet Derveze de (ö. 1984), Hz. İdris'in henüz dünyada iken semaya yüksetilmediğini savunur. Hz. İdris, kıyamet gününde üstün bir makama yani cennete yükseltilecektir. Dünyada iken kendisine ulvî makam verildiğini ifade ederek ruhen ve bedenen göğe yükseltildiği görüşüne katılmamaktadır.⁷⁸ Vehbe Zuhaylî ise (ö. 2015) Hz. İdris'in yüce makama yükseltilmesini kendisine verilen peygamberlik şerefi ile irtibatlandırmaktadır. Ona göre Hz. İdris'in peygamberliği, onu yüce makama ulaştırmıştır.⁷⁹ Muhammed Ali es-Sabunî de bütün çağdaş müfessirler gibi Hz. İdris'in ruhen ve bedenen semaya yükseltildiği görüşüne katılmaz. Ona göre Allah, onun şanını ve itibarını, peygamberlik ve Allah'a yakınlık sebebiyle yüceltmıştır.⁸⁰

⁷⁵ Merâgî, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merâgî*, 3: 170.

⁷⁶ Seyyid Kutub, *Fizila'l-Kur'an*, 9: 520.

⁷⁷ İbn Aşûr, Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16: 131.

⁷⁸ İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, (Kahire: Daru İhyau Kütübî'l-Arabî, 1383), 3: 164.

⁷⁹ Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *Tefsîru'l-Münîr*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, H. 1418), 16: 125.

⁸⁰ Sâbunî Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, (Kahire: Dâru's-Sâbunî, 1997), 2: 202.

Çağdaş müfessirlerin konuyla ilgili değerlendirmelerine baktığımızda başta Tantâvî ve Ahmed Mustafa Merâgî olmak üzere birçok müfessir, Hz. İdris'in göğe yükseltilmediği; ancak ulvî bir makama ulaştırıldığı konusunda görüş birliği içinde olduklarını görmekteyiz. Konu üzerinden ilk dönem ve çağdaş müfessirlerin görüş farklılıklarının nedenine bakıldığında tığımızda İslami ilimlere yönelimde bir yöntem farkının olduğu görülecektir. Bir tarafın somutöilimlerden yana olması bir tarafın ise soyut ilimlere değer vermesi farklı görüşlerin oluşmasına kapı aralamıştır. İlk dönem müfessirlerinin ilmi amel ile bir tutması, fayda veren ilmi esas alması gibi birçok husus israilî bilgi ve nakilleri kullanmalarına sebep olmuştur. Günümüzde israilî bilgilerin bir kısım çağdaş müfessir tarafından hurafe kabul edilmesi bilgi değeri taşımadığı iddia edilmesi beraberinde birçok sorunu getirmektedir. Gününmüzde Hikmeti Yahudi kaynaklarından elde edilen özlü sözler ve bilgiler olarak da gören ilk dönem müfessirlerinin israiliyât nakillerinden yola çıkarak Kur'ân'ı tefsir etmeleri yanlış bir hareket olarak algılanmaktadır. Halbuki Modern bilimin her bilgiyi somutlaştırmaya çalışması israiliyat nakillerini görmezden gelme sebebidir.⁸¹ Hz. İdris'in ruhen ve bedenen göğe yükseltildiği görüşüne karşı çıkan müfessirlerin aslında Kur'ân'da buna benzer birtakım mucizeleri de görmezden geldikleri aşikardır. Onlar bu düşünceyle Kur'ân'ı rasyonalist ve natüralist bir yöntemle tefsir etmeye çalışmaktadırlar.⁸² 19. ve 20. Yüzyıllar batının öncü olduğu seküler aklın hâkim olduğu yıllar oldu. Batı ile iletişime giren Çağdaş İslam düşünürleri oryantalizmin etkisinde kalmış müslümanlığa ait birçok konuyu batı kültürüne uygun yorumlamayı tercih etmiştir.⁸³ Bunların başında Kur'ân'da geçmiş peygamberlerin kıssalarında mucize şeklinde telakki edilecek birçok hadisenin Arap dilinin imkanları dahilinde yorumlanmaya çalışılmasıdır. Nitekim bütün bu yaklaşımlar İslâmî ilimlerin birçok alanında kullanılan rivayet nakillerinin itibarsızlaştırılmasına ve insanların birçok konuda somut düşünmesi için baskı görmesine sebep olmuştur.

Sonuç

Hz. İdris'in göğe yükseltildiği ile ilgili görüşlerin tamamı Meryem sûresi 57. âyetin tefsiri üzerine yapılan yorumlara dayanmaktadır. Hz. İdris'in üstün bir makama yükseltildiğinin haber verilmesi müfessirleri, bunun ne şekilde gerçekleştiği üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Tefsir ilminin tedvininden bugüne kadar neredeyse her müfessir bu konuda görüş ifade etmiştir. Görebildiğimiz kadarıyla bu konuda müfessirler arasında görüş birliği bulunmamakta; aksine birden çok görüş dillendirilmektedir.

İlk dönem müfessirlerinin konuya yaklaşımlarına baktığımızda ağırlıklı olarak üç görüşü savunduklarını görmekteyiz. Öne çıkardıkları görüş; Hz. İdris'in dördüncü kat semaya henüz hayatta iken ruhen ve bedenen yükseltildiği ve orada hala hayatta olduğudur. Savundukları diğer görüşler ise Hz. İdris'in altıncı kat semaya veya cennete yükseltildiğidir. Müfessirlerin çoğunun Hz. İdris'in ruhen ve bedenen semaya yükseltildiği görüşünü ön plana çıkardıkları görülmektedir. İlk dönem müfessirlerinin büyük bir kısmı Hz. İdris'in semaya

⁸¹ Ertuğrul Döner, "İsrailiyyât kavramının Oluşum ve Olgunlaşma Süreci", Pamukkale: Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2/4 (2015), 20.

⁸² Mustafa Öztürk, "Çağdaşlık ve Çağdaş Dönem Kur'ân Yorumlarına Genel Bakış", İslâmiyyât Dergisi, 7/4 (2004), 77.

⁸³ Mehmet Paçacı, "Çağdaş Dönemde Kur'ân'a ve Tefsire Ne Oldu?" İslâmiyyât Dergisi, 6/4 (2003), 96.

yükseltildiği görüşünü şu üç konu üzerine inşâ etmektedirler: Birincisi; Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi, ikincisi; Hz. Peygamber'in mi'râca yükselmesi, üçüncüsü ise Hz. İdris'in melek ile dostluk kurmasını konu alan ve Kâbü'l-Ahbâr'dan nakledilen rivayettir.

Çağdaş müfessirlere baktığımızda büyük çoğunluğunun Hz. İdris'in dördüncü, altıncı kat semaya veya cennete yükseltildiği ile ilgili rivayetleri naklettikleri; ancak bu görüşlere katılmadıklarını görmekteyiz. Onlara göre Hz. İdris, ruhen ve bedenen göğe yükseltilmemiştir. Hz. İdris'in ulvî makama yükseltilmesini Allah'a olan bağlılığı, dürüstlüğü, samimiyeti, birçok ilmi ilk defa öğrenmesi gibi vasıflara sahip olması şeklinde görmektedirler. Allah'ın Hz. İdris'e bahsettiği makam cismanî bir yükseltme olmayıp manevî bir şeref ve yüceltme şeklinde yorumlamaktadırlar.

Kanatımızca ilk dönem müfessirler arasında Hz. İdris'in ruhen ve bedenen göğe yükseltildiği görüşü, Kâbü'l-Ahbâr'dan nakledilen rivayet ve Tevrat'ta "Hanok toplam 365 yıl yaşadı. Tanrı yolunda yürüdü, sonra ortadan kayboldu; çünkü Tanrı onu yanına almıştı." (Tekvîn, 5/23-24) şeklinde geçen ifadelerle dayandırılmaktadır. Ayet, Hz. İdris'in ruhen ve bedenen göğe yükseltildiği şeklinde anlaşılabileceği gibi, Yüce Allah tarafından kendisine bir takım üstünlük ve şeref verilmesi şeklinde de yorumlanmasının mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynaklar

- Abdürrezzâk es-San'ânî. *Tefsîru Abdürrezzâk*. thk. Mahmud Muhammed Abduh, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Aydemir, Abdullah. *İslamî Kaynaklara Göre Peygamberler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ts.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrut: Daru İhyau turasi'l-Arabî, 1418.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim. *el-Câmi'us-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Bulut, Halil İbrahim. *Kur'an-ı Kerim'de Mucize ve Peygamber*. İstanbul: Rağbet yayınları, 2000.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Tefsirde Mukâtil b. Süleyman." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (1976).
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîrü'l-Hadis*. Kahire: Daru İhyau Kütübi'l-Arabî, 1383.
- Döner, Ertuğrul. "İsrailiyyât kavramının Oluşum ve Olgunlaşma Süreci". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2015).
- Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî. *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- Ebû İshak ez-Zeccâc. *Me'âni'l-Kur'an ve irâbüh*. thk. Abdülcelil Abduh Şelebî, Beyrut: Âlemu'l-

Kütüb, 1988.

Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî. *Tefsîru'l-Begavî (Meâlimü't-Tenzîl)*. nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1995.

Ebu'l-Haccâc, Mücahid b. Cebr. *Tefsîru Mücahid*. thk Muhammed Abdusselam Ebün'niyl, Beyrut: Daru'l-Fikri'l-İslâmî, 1989.

Eflatun. *Phaidros*. Çev. Hamdi Akverdi, İstanbul: Maarif Matbaası, 1943.

El-Kelbî, Ebû Munzîr Hişâm b. Muhammed. *Kitâbü'l-Eşnâm*. thk. Ahmed Zekî Paşa, Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2000.

Elmalılı Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016.

Gregory. *Ebû'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK. Basım Evi, 1987.

Harman, Ömer Faruk. "İlyâs". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 22:162 İstanbul TDV Yayınları, 2000.

Hermes, *Metinler ve Çalışmalar*, çev. Engin Emir, İzmir: Ege Meta Yayınları, 2006.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-veciz fî tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*. thk. Abdüsselam Abdüssafi Muhammed, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

İbn Ebû Hatîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed et-Temîmî er-Râzî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Es'ad Mahammed et-Tayyib, Suudî Arabistân: Mektebetü Nizâr, 1419.

İbn Hişâm Abdulmelik. *et-Tîcân fî Mulukî Himyer*. Yemen: Merkez Dirasât ve'l-İbhâs, 1348.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. thk. Sâmi Muhammed b. Selâme, Beyrut: Dâru Taybe, 1999.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihaye*. thk. Ali Şîrî, Beyrut: Dâru İhyâ et-tûrasi'l Arabî, 1977.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fusûsu'l-Hikem*. çev. ve şerh. Ekrem Demirli, Ankara. Kabalcı Yayınları, 2008.

Kaya, Süleyman. *Kur'an'da İmtihan*. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.

Kılıç, Mahmud Erol. "Hermes". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 17: 228. İstanbul TDV Yayınları, 1998.

Kirmânî, Ebû'l-Kâsım Burhânüddin Mahmûd b. Hamza b. Nasr. *Ġarâibü't-tefsîr ve 'acâibü't-tevîl*. Beyrut: Daru'l-Kible, ts.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî; İbrâhim Atfîş, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Kuşeyrî, Ebû'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Leṭâifü'l-işârât*. Mısır: Hey'etü'l-Mısriyye, ts.

Kutub, Seyyid. *Fî Zilali'l-Kur'ân*. trc. İ. Hakkı Şengüler, M. Emin Saraç, Bekir Karlığa İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.

- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir. *el-Bed' ve't-târîh*. Kahire: Mektebetu's-Sekâfâtu'd-Diniyye, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Tevîlâtü Ehli's-Sünne (Tefsîru'l-Mâtürîdî)*. Thk. Mecdî Basellum, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâgî*. Mısır: Mustafa babî el-Halebî, 1946.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Mukâtil, b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, Beyrut: Dârü'l-Ulûm, 2005.
- Müslîm, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Beyrut: Dârü İhyâ et-tûrasi'l Arabî, ts.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Özbudun, Sibel. *Hermes'ten İdris'e Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri*. Ankara: Ütopya yayınları, 2004.
- Özdirek, Recep-Çavuşoğlu Hakan. "Süfyân es-Sevrî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 38:28. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Öztürk, Mustafa. "Çağdaşlık ve Çağdaş Dönem Kur'ân Yorumlarına Genel Bakış". *İslâmiyât Dergisi*, 7 (2004).
- Öztürk, Mustafa. "Zülkifl'in Dini ve Tarihine Dair bir Araştırma". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2004).
- Paçacı, Mehmet. "Çağdaş Dönemde Kur'ân'a ve Tefsire Ne Oldu?" *İslâmiyât Dergisi*, 4 (2003).
- Ragîb el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed. *Tefsîru Ragîb el-İsfehânî*. Camiatu tanta, Külliyyetü'l-âdâp, 1999.
- Râzi, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Dârü İhyâ et-tûrasi'l Arabî, 1420.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1997.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr et-Temîmî el-Mervezî. *Tefsîrû'l-Kurân*. thk. Yasir b. İbrahim-Anîm b. Abbas, Suûdi Arabistan Daru'l-vatan, 1997.
- Semerkindî, Alâeddin Ali b. Yahyâ, *Bahrü'l-Ulûm*. b.y.:y.y., ts.
- Sevrî, Süfyân. *Tefsîru's-sevrî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr*. Kahire: Merkezi Hicr li'l-Bühûs e'd-Dirasâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2003.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *El-Habâik fî ahbârîl-melâik*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1985.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Müessesetü'r- risâle, 2000.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr. *Tarihu Taberî*. Beyrut: Darü't-Tûras, 1967.
- Tantâvî, b. Cevherî el-Mısri. *et-Tefsîrû'l-Vesit li'l-Kur'ân'il-Kerim*. Kahire: Dârü'n-Nehda, 1997.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-şâhîh* (Sünenü't-Tirmizî). İstanbul. Çağrı Yayınları, 1992.
- Yahyâ b. Sellâm. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelbî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye,

2004.

Yıldız, Fahrettin. *Kur'ân Aydınlığında Hayatı Doğru Yaşamak*. İstanbul: İşaret Yayınları, ts.

Yılmaz, Sait. *Üç Kere Büyük Hermes (İdris Peygamber)*.

[https://www.academia.edu/37554926/%C3%9C%C3%A7_kere_b%C3%BCy%C3%BCk_Hermes_%C4%B0dris_peygamber_.\)](https://www.academia.edu/37554926/%C3%9C%C3%A7_kere_b%C3%BCy%C3%BCk_Hermes_%C4%B0dris_peygamber_.)

Yiğit, İsmail. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, ts.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer. *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakaikit-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1408.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *Tefsîru'l-Münîr*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1418.

Evaluation of Rumours about Idris's Ascending to the Sky in the Context of 57. Verses of Mary Surah

Abstract

Allah (God) has sent messengers at every time of history to make the belief in monotheism dominate. He has sent leaf to some of these messengers and books to some other, as well as giving responsibility to some of them to continue the previous sharia (religious law). The miracle and qualification he gave to each prophet was different. He mentioned some prophets more and some of them were more concise in the Qur'an. One of the prophets mentioned a little is prophet Idris. The Quran mentioned prophet Idris in two places. It describes him as faithful and patient. It has been a matter of curiosity for commentators to inform that Idris has been ascended to an honourable position (holy place) in the Quran. The commentators have made different views throughout the history to understand the issue, but could not agree on the common opinion. However, many narrations about the subject have made the issue an impenetrable. The question that scholars are trying to find answers is what was the honourable position Allah gives to prophet Idris, or how it happened. Although most of the commentators in the first term of the period claim the honourable position given to prophet Idris is spiritually and physically ascended to the sky, but they do not have a common opinion on how many floors in the sky he was ascended. There are those who say that the place where he was ascended is ascending to heaven as well as those who claim that it was the fourth or sixth floor of the sky. Very few of them suggested that Allah ascended him to protect him from the evil of his people. Most of the early commentators, except for a few commentators such as Maturidi, likens his ascending to the incident of prophet Isaac being raised. Some of the commentators bases the incident of ascending prophet Idris to the sky, to the meeting with the prophet Muhammad during his ascension.

Some of the commentators who do not accept the idea that Idris was ascended spiritually and physically to the sky, evaluated his spiritual authority as given him lofty and spiritual authority. However, some of them considered that given thirty leaf (page) and prophecy to the Idris and having knowledge in different subjects are some of the superior authority that given to him. As far as we can understand, one of the most complex topics in the history of Islamic thought is the state of being ascended. It is not possible to claim that we will reach a final conclusion in this matter. The question of what it means to be given superior authority to prophet Idris, and the opinions of the commentators on this matter have aroused curiosity and this curiosity has prompted us to do a work in this manner. Our main aim in this study is to try to understand what is meaning of the following verse "We ascended him to a holy place."

Keywords: Tafsir, Qur'an, Prophet Idris, Ascension, Narration